

RECENSIES

METAFOREN EN SYMBOLEN

Carl Hausman, *Metaphor and art. Interactionism and Reference in the Verbal and Nonverbal Arts*. Cambridge. Cambridge University Press, 1989. 238 blz., £ 25, ISBN 0 521 36385 3

In dit boek geeft de auteur zichzelf een dubbele opdracht : zowel de verbale als niet-verbale kunsten aan de hand van een theorie van de metafoor trachten te begrijpen. Daarom begint hij met een uitvoerige toelichting over de verschillende metafoor-theorieën, waarin onvermijdelijk een aantal belangrijke auteurs (van Aristoteles tot Max Black en Paul Ricoeur) aan bod komen. Voor de lezer wordt het traag maar zeker duidelijk dat de auteur in ieder geval aan een solipsisme wil ontsnappen waarin de subjecten zomaar de in de cultuur geldende betekenissen fabriceren. Hausman hangt immers een metafysische ontologie aan waarvan de gelaagdheid een hiërarchische structuur vertoont. In dit model, waarin hij zich door Nicolai Hartmann laat inspireren, manifesteert de werkelijkheid zich in een toenemende graad van spiritualiteit of vergeestelijking die zich in de artistieke metaforen (of in de metaforen van de verbale en niet-verbale kunsten) uitdrukt. Het is nu via deze metaforen dat de wereld voor het subject een graad van inzichtelijkheid verkrijgt. Creatieve metaforen verhelderen betekenissen en stichten zin zowel voor particuliere subjecten als voor het collectieve culturele leven. Ze zijn werkzaam op de verschillende niveaus van het intellectuele leven; dat wil zeggen dat ze zowel uit het wetenschapsbedrijf als uit het maatschappelijke-politieke leven niet zijn weg te denken, om de uiterst belangrijke reden dat de metaforen culturele artefacten zijn met een ontologische objectiviteit, aldus de auteur (blz. 210), zodat de zin van deze sociale en wetenschappelijke bedrijvigheden in het goed begrijpen van de metaforen te vinden is. Het moge bijgevolg duidelijk zijn dat metaforen geenszins geïsoleerde beelden zijn die men met de eenvoudige analogiestructuur in de dubbele betekenisintentionaliteit van letterlijk-figuurlijk kan verklaren of vatten, in de zin van C verwijst naar D zoals A naar B verwijst (bijvoorbeeld terug te vinden in Kafka's evocatie in zijn dagboeken en brieven aan Felice van zijn dodende TBC als metafoor voor zijn onmacht om te leven). Metaforen hebben daartegenover een vruchtbare context, een spel van connotaties, een paradigmatische en syntagmatische dimensie en een interne spanning die de onmiddellijke gegeven of gebruikelijke betekenis uit haar voegen laat springen. Hiervan vindt men voorbeelden in nagenoeg elk gedicht van Guido Gezelle.

Het ontologische belang van de metaforen wil Carl Hausman in het begrijpen van zowel de figuratieve als niet-figuratieve schilderkunst bevestigd zien. Aan zijn toepassing van de metafoorthorie op de kunsten laat hij daarom eerst een algemene kunsttheorie vooraf gaan. Hierbij zoekt hij inspiratie in het overigens heel boeiende standaardwerk van

Mikel Dufrenne, *Phénoménologie de l'expérience esthétique*, dat op een heldere manier het belang van de ervaring onderstreept en het noodzakelijke onderscheid tussen esthetische objecten en niet-esthetische kunstvoorwerpen maakt. Dit laat Hausman toe in te gaan op de betekenis van een kunstwerk voor de toeschouwer die zich in een mengeling van reflectie en zintuiglijkheid met de zin en de referenties van het werk inlaat. Daarbij spoort hij geen referenties in het leven van de maker van het werk op, maar laat hij zich leiden door datgene wat het werk zelf evoceert. In de figuurlijke schilderkunst zijn het min of meer duidelijk herkenbaar configuraties van de wereld; in de abstracte schilderkunst (en hier verwijst de auteur naar een aantal werken van Piet Mondriaan) zou het schilderij picturale en ruimtelijke dimensies van de wereld uitdrukken. Dit trouwens in analogie met het tegenwoordige (presentatieve) karakter van de muziek (de notie ontleent Hausman aan het werk van Suzanne Langer) die temporele dimensies van de wereld tegenwoordig stelt. Hoedanook deze kunstwerken betekenen de concrete metaforische gestalten van de ultieme werkelijkheid zonder de welke de mens zich niet echt kan oriënteren. Kunstwerken, de metaforen *par excellence*, initiëren de mensen in het begrijpen van de wereld en van de hoogste organisatie-niveaus van de realiteit.

Dit boek van Carl Hausman is in meerdere opzichten een stimulerende studie, omdat hij het avontuur aandurft aan het metafooronderzoek een existentiële dimensie te geven. Op die manier doorbreekt hij het wel dorre karakter van een al te academisch geschrift. Dit belet echter niet dat zijn ontologische speculaties eerder suggesties zijn dan een doortimmerd vertoog.

De meeste moeite hebben we vooral in Hausmans toepassing van zijn metafooronderzoek op niet-linguïstische domeinen zoals muziek en schilderkunst die geen semantiek kennen. Hier is de auteur helemaal niet overtuigend. Als hij niet louter esthetisch met zulke kunstwerken omgaat dan tracht hij evocatief een schilderij van Piet Mondriaan of een symfonie van Beethoven te benaderen en dan gebruikt hij in zijn begrijpen metaforen die de beschouwde werken niet eigen zijn, maar die hij deze werken toekent. Dit probleem treffen we zelfs in de bespreking van de figuratieve kunst aan. Vruchten in een renaissance-schilderij zijn zinnebeelden, symbolen of slechts allegorieën die wij begrijpen wanneer we onze duidingen metaforisch weten te verwoorden. Hausman zou er eigenlijk veel bij winnen indien hij een duidelijk onderscheid tussen metafoor en symbool zou handhaven en in de metafoor het linguïstische equivalent voor het symbool te zien. Dit echter met dien verstande dat enerzijds de metafoor meer bevat dan het symbool, maar dat er anderzijds in het symbool meer te vinden is dan in de metafoor. De metafoor verheldert in de taal wat in het symbool verhuld bleef. Daartegenover is de metafoor slechts een linguïstische procedure waarin de symbolische kracht wordt bewaard. Het symbool is in feite een tweedimensioneel fenomeen met een semantische en een niet-semantische zijde. Paul Ricoeur gaat in dit opzicht zelfs zover te beweren dat het symbool, in tegenstelling tot de metafoor, wortels in de dieptedimensie van de menselijke ervaring heeft, terwijl de metafoor slechts de linguïstische oppervlakte van het symbool zou zijn. Hausman belooft in zijn *Metaphor and Art* verder onderzoek in later werk, misschien dat hij daar nog een en ander weet te preciseren: een betere afbakening van het werkingsdomein van de metaforen in de narrativiteit, een scherpere onderscheiding tussen metafoor en symbool, een grotere

aandacht aan de rhetorische procedures en een verder uitwerken van zijn ontologische speculaties.

Jacques DE VISSCHER

OVER DE RECHTEN VAN DE MENS...

Thomas Paine, *Rechten van de mens* (Bloemlezing, samengesteld en ingeleid door drs. G.A. van der List) Kampen. Kok Agora & Kapellen, DNB/Pelckmans, 1992, 139 blz., 455 Bfr., ISBN 90 0008 X

Thomas Paine, geboren in 1737 in Thetford (Engeland), wordt algemeen beschouwd als één van de grondleggers en vurigste verdedigers van de rechten van de mens. Zijn boek *Rights of Man* is wellicht de eerste volledige poging om de republikeinse principes neer te schrijven.

Na eerst de spreekwoordelijke twaalf ambachten en dertien ongelukken te hebben meegemaakt, krijgt hij in 1774 de kans om naar Amerika te reizen. Hier geraakt hij overtuigd van de onafhankelijkheidseisen van de kolonisten. Hij vecht aan de zijde van de opstandelingen tegen de Engelsen en schrijft boeken en artikelen die in brede kringen goed aanslaan. Na de onafhankelijkheid van de jonge Verenigde Staten, houdt Thomas Paine zich bezig met wetenschappelijk onderzoek. Op zoek naar geldschietters keert hij terug naar Europa waar hij in de ban geraakt van de Franse Revolutie. Hij stelt zijn pen ten dienste van de revolutionairen en wordt zelfs verkozen in het parlement. Hij valt echter in ongenade wanneer hij tegen de terechtstelling van koning Lodewijk XVI opkomt en wordt gearresteerd. Na de dood van Robespierre komt hij vrij en keert naar de VS terug waar hij op 8 juni 1809 overlijdt.

Thomas Paine is de auteur van drie grote werken : *Common Sense* (1776), *The Age of Reason* (1795) en het reeds vermelde *Rights of Man* (1791/92), waaruit nu een bloemlezing door Kleisen is vertaald.

Na de val van de Bastille, schrijft de Engelsman Burke zijn boek *Reflections on the Revolution in France* waarin hij zijn afkeuring voor de Franse Revolutie uit. Als antwoord op dit werk schrijft Paine *Rights of Man*. Het worden twee delen waarin hij tegen Burke en de Engelse aristocratie reageert, de erfelijkheid van bepaalde regeringssystemen verworpt terwijl hij de idealen van de Franse Revolutie als de toekomst voor Europa propageert.

Paine kende Burke, hij had zelfs een tijdje op diens landgoed verbleven. Zijn heftige reacties op Burke in het eerste deel van *Rights of Man* moeten we dan ook zien in het licht van zijn teleurstelling in de Engelsman. Volgens Paine is de Franse Revolutie het vervangen van het verkeerde politieke systeem door een rechtvaardig ideaal. Wie hiertegen is, stelt hij, hoort bij de onderdrukkers.